

I. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1 Господарсько-правове забезпечення формування національної інноваційної системи

Побудова інноваційної системи є ключовим завданням і стратегічним державним пріоритетом для України сьогодення. Саме перехід до інноваційного розвитку на базі інноваційної платформи економіки дозволить Україні перейти від економіки споживання до економіки розвитку. На шляху вирішення цієї складної проблеми нашої державі потрібно буде вирішити низку завдань, які й зумовлять створення необхідних передумов для побудови економіки інноваційного типу. Такими завданнями є:

- а) забезпечення сталого економічного зростання;
- б) затвердження інноваційної моделі розвитку держави;
- в) соціальна переорієнтація економічної політики.

Підхід до формування національної інноваційної системи видається таким, що заслуговує на увагу не лише економістів, а й представників юридичної науки, законодавчої та виконавчої гілок влади для вибирання його за орієнтир при розробленні правового механізму функціонування інноваційної моделі економіки, при формуванні інноваційної політики держави¹.

Завданнями нижчого рівня необхідно вважати реалізацію таких заходів, які відмічаються науковцями: створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; визначення і підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;

¹ Правове регулювання інноваційних відносин : монографія. кол. Авторів С. М. Прилипка, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Х. : Юрайт, 2013. 688 с.

формування і реалізація державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансова підтримка виконання інноваційних проектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримка функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури¹.

Вирішення цих завдань невід'ємно ґрунтується на розумінні концепції національних інноваційних систем (далі – НІС). При цьому визначення «національна» тлумачиться як «державна» інноваційна система, а в деяких джерелах НІС протиставляється глобалізованій інноваційній системі, хоча визнається як необхідне явище для розвитку економіки в кожній державі.

Крім того доцільним є провести аналіз співвідношення між змістом таких елементів НІС та правових термінів як «національна інноваційна система», «інноваційний процес» та «пріоритетні напрями інноваційної діяльності» як в наукових джерелах, так і в нормативних актах.

Національна інноваційна система та її сутність.

Г. П. Клімова в огляді розуміння національних інноваційних систем відмічає, що інноваційні системи різноманітні, та, узагальнюючи існуючі у науковій літературі точки зору, слід виділити інноваційні системи, які існують на макро-, мезо-, мікро- й локальному рівнях. На макрорівні це світова інноваційна система, міжнародні та транснаціональні системи, які є її компонентами, а також НІС. На мезорівні виділяють регіональні інноваційні системи, на мікрорівні – галузеві (кластерні) інноваційні системи, а на локальному рівні – інноваційну систему конкретного підприємства².

Національні інноваційні системи окремих країн істотно відрізняються одна від одної, що проявляється у виборі пріоритетів і завданнях інноваційного розвитку, механізмах взаємодії приватного і державного сектора, значення великого і малого бізнесу, співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень і розробок, динаміки розвитку і галузевій структурі інноваційної діяльності. Відповідно до цього у світовій практиці виділяється

¹ Борисов І. В. Компетенція органів державної влади щодо регулювання діяльності інноваційних структур. *Міжнародна науково-практична конференція викладачів, співробітників ЗВО і наукових організацій, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ* (25-26 жовтня 2018 року). Северодонецьк, 2018. С. 224.

² Клімова Г. П. Особливості моделей національних інноваційних систем. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці: матеріали всеукраїнської наук-практ. конференції*. Харків, 2017. С.71

ся декілька основних моделей національних інноваційних систем: європейсько-американська, японська, південно-східноазіатська та альтернативна інноваційна система¹.

Серед науковців також були зроблені різні спроби проілюструвати елементи та зв'язки, які створюють систему інновацій, а також потоки інформації та ресурсів всередині самої системи та між системою та її оточенням. Так, було проведено аналітичне розмежування між «вузькою» концепцією НІС, яка включає установи та політику, безпосередньо залучені до наукових та технологічних інновацій, та широким розумінням НІС, яке враховує соціальне, культурне та політичне середовище країни, яку досліджують. Вузька версія - це «інтегрована система економічних та інституційних агентів, що безпосередньо сприяють породженню та використанню інновацій у національній економіці», спираючись на одну або кілька стратегій, обговорених вище². Незважаючи на те, що між національними економіками і величезною складністю всередині системи існує велика різниця, можна визначити характеристики ключових суб'єктів інновацій.

На думку А. А. Каял НІС складається з сукупності взаємопов'язаних елементів компонентів, зв'язків та атрибутів. Компоненти, в розумінні науковця, є операційними частинами системи й існують в формах як окремих осіб або організації, такі як бізнес-фірм, банків, університетів, науково-дослідних інститут та органів державної влади. Крім того А. А. Каял до компонентів структури НІС відносить вищі навчальні заклади, технопарки та технополіси та центри трансферу технологій³.

Аналізуючи структурні елементи великої (в широкому розумінні) НІС, що визначена В. Ф. Малоні, можливо зробити висновок, що науковець відносить до елементів НІС університети, аналітичні центри, центри поширення технологій, а також уряд та ринок.⁴

С. Фейнсон зазначає, що придбання та реалізація технологічних можливостей передбачає великі інвестиції у технологічну та соціальну інфраструктуру.

¹ Клімова Г.П. Особливості моделей національних інноваційних систем. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці*: матеріали всеукраїнської наук-практ. конференції. Харків, 2017. С. 71.

² John Olatunji Adeoti, Building technological capability in the less developed countries: The role of a national system of innovation. *Science and Public Policy*, Oxford University Press, vol. 29(2) 2002, pages 95-104.

³ Aymen A. Kayal. National innovation systems a proposed framework for developing countries. *Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*, Vol. 8, No. 1, 2008. P. 75,81

⁴ Maloney W. F. Revisiting the National Innovation System in Developing Countries. 2017. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28554/WPS8219.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

туру. Для країн, які обмежені в ресурсах, що можуть бути спрямовані на розвиток та функціонування НІС, Ч. Едквіст представив концепцію під назвою Системи інновацій для розвитку (SID). SID підкреслює деякі ключові відмінності від підходу NIS у розвинених економіках. Він стверджує, що існують чотири основні сфери, в яких SID відрізняється від НІС:

- продукт інновацій важливіші, ніж інноваційні процеси через вплив на структуру продукту;
- поступові інновації є важливіші та досяжніші, ніж радикальні;
- поглиблення інновацій важливіше, ніж розвиток нових інновацій у світі;
- інновації у секторах низьких та середніх технологій є більш досяжними, ніж у високотехнологічних системах¹.

Хоча країни, що розвиваються, можуть або придбати допомогу в навчанні, або за домовленостями, щоб не одержувати вимоги від закордонних фірм, сприяти національному потенціалу через різні компоненти НІС необхідні для довгострокового промислового та економічного розвитку².

С. Фейнсон, систематизуючи документи ОЕСР, поділяв установи НІС на п'ять основних категорій: – уряди (місцеві, регіональні, національні та міжнародні, з різною вагою в різних країнах), які відіграють ключову роль у визначенні широких напрямків політики; – посередницькі установи, такі як наукові ради та дослідницькі асоціації, які виступають посередниками між урядами та виконавцями досліджень; – приватні підприємства та науково-дослідні інститути, які вони фінансують. Потоки знань, інновації та навчання в країнах, що розвиваються; – університети та суміжні установи, які надають ключові знання та навички; – інші державні та приватні організації, які відіграють певну роль у національній інноваційній системі (державні лабораторії, організації трансферу технологій, спільні науково-дослідні інститути, патентні відомства, навчальні організації тощо)³.

На загальноєвропейському рівні одним з найбільш поширених визначень цієї правовій категорії є, надане Бенгт-Оке Ландваллем, який розуміє її як

¹ Edquist, C. Systems of innovation for development. Background paper for Chapter 1: "Competitiveness, Innovation and Learning: Analytical Framework" for the UNIDO World Industrial Development Report (WIDR), 2001

² Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development. 2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 21-22.

³ Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development. 2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 25–27.

систему організацій та установ, що беруть участь у дослідженні – такі як, відділи досліджень і розробок, технологічні інститути та університети¹.

Привертає увагу специфічний підхід до вирішення даного теоретичного питання ОЕСР, яка у свої документах та посібниках використовує доктринальні тлумачення авторитетних вчених, не надаючи перевагу жодному з них. Зокрема, як описано в її документі, Фрімен розуміє під НІС мережу інституцій у державному та приватному секторах, які під час діяльності та взаємодії ініціюють, імпортують, модифікують та розповсюджують нові технології. Ландвалл – елементи та відносини, які взаємодіють у виробництві, розповсюдженні та використанні нових, економічно корисних знань і розташовані або перебувають у кордонах національної держави. Нельсон – набір інституцій, взаємодія яких визначає інноваційну діяльність ... національних фірм». Патель і Павіт – технологічне навчання (або обсяг і склад діяльності, що генерує зміни) в країні. Меткалф – набір різних інституцій, які спільно та індивідуально сприяють розвитку та поширенню нових технологій, і який забезпечує рамки, в яких уряди формують та впроваджують політику для впливу на інноваційний процес. Таким чином, це система взаємопов'язаних інституцій для створення, зберігання та передачі знань, навичок та артефактів, які визначають нові технології².

В Україні відсутня законодавчо закріплена структура НІС, що призводить і до проблеми визначення самого поняття НІС, тож на сьогоднішній день єдиного визначення терміну НІС як у національному, так і міжнародному законодавстві не закріплено.

В програмних документах України міститься розгалужена структура НІС. Так, відповідно до «Концепції розвитку національної інноваційної системи» НІС є сукупністю законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу. Згідно цього нормативно-правового акту НІС складається з розгалуженої мережі підсистем, таких як підсистема державного регулювання, освіти, генерації знань, інноваційної інфраструктури та виробництва³.

¹ Lundvall B.-A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. B.-A. Lundvall. London, Printer, 1992. С.13. URL: https://books.google.com.ua/books?id=iDXGwacw\4oC&pg=PA43&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q=Organizations%20&f=false.

² Organization for economic co-operation and development. National innovation systems. URL: <http://www.oecd.org/science/inno/2101733.pdf>.

³ Концепція розвитку національної інноваційної системи: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. N 680-р. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.

Можна стверджувати, що на відміну від національного нормативного підходу європейська теоретична база виходить з двох основних розумінь НІС:

1) як системи інституцій, що створюють, реалізують, використовують інновації або сприяють такій діяльності; 2) як системи відносин, в процесі реалізації яких відбувається створення, реалізація, використання інновацій.

Натомість, національна правова система, не дивлячись на використання термінології діяльності, трактує НІС як розгалужену мережу державних та недержавних інституцій, що здійснюють специфічні функції зі сприяння розвитку інновацій через систему всебічних правових, матеріально-економічних, освітніх, виробничих та інших відносин між собою.

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що національний підхід до розуміння сутності та змісту НІС здебільшого відповідає міжнародному. Перевагою нормативного закріплення у законодавстві України є структурований перелік складових НІС за функціональною ознакою. Серед основних функцій таких складників можливим є виділити нормативну та контрольну функції, функцію підвищення кваліфікації, інформаційно-комунікативну, матеріально-технічну та виробничу тощо. Таким чином, кожен з елементів НІС є задіяним на конкретній стадії інноваційного процесу від етапу виникнення ідеї до виробництва та реалізації інноваційної продукції, створюючи необхідні умови для інноваційного розвитку в Україні.

Підсистеми НІС

Побудову правового механізму регулювання державою НІС потребує виокремлення її підсистем. А. А. Каял до підсистем НІС відносить такі основні підсистеми:

- науково-технічну політику
- інноваційну стратегію
- технічну службу людської підтримки
- служби технічної підтримки
- мобілізацію фінансових ресурсів
- міжнародне співробітництво¹.

На підставі вищепроаналізованих наукових джерел та на підставі нормативно-правових актів України ми виділимо наступні підсистеми НІС, які розглянемо в наступному переліку.

1. Підсистема генерації знань та освіти

Підсистема генерації знань розуміється як сукупність організацій, що виконують фундаментальні дослідження й розробки, а також прикладні дослідження.

¹ Aymen A. Kayal. National innovation systems a proposed framework for developing countries. *Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*, Vol. 8, No. 1, 2008. P. 76.

В аспекті цього, Л. І. Федулова зазначає, що освіта як одна з ключових підсистем НІС стає ядром території інноваційного розвитку. Серед іншого це пов'язано зі створенням на базі ЗВО низки інноваційних структур. Тобто розширеним стає розуміння ролі вищої освіти в інноваційному процесі: на його базі не тільки створюються НДДКР, але й формуються цілісні структури, які дозволяють здійснювати ефективний інноваційний процес.¹

Е. Віотті, стверджує, що у разі розвитку економіки, навчання можна визначити як процес технічних змін, досягнутих шляхом дифузії (з точки зору поглинання технологій) та поступових інновацій. Іншими словами, навчання - це поглинання вже існуючих методик, тобто поглинання нововведень, вироблених в іншому місці, і генерування вдосконалень придбаних методик². Для країн, що розвиваються, як пояснює С. Фейнсон, необхідно враховувати, що навчання відбувається на трьох аналітичних рівнях: 1) основні функції системи; 2) широкі стратегії, які можна використовувати для ефективного створення та управління цими функціями; 3) суб'єкти, установи та зв'язки в системі, які спільно реалізують цю стратегію³. Як також пояснює С. Фейнсон у країнах зі слабкими системами вищої освіти не вистачає якісного людського капіталу, для підготовки якого необхідна сильна освіта на початковому та середньому рівнях⁴.

Правильно відмічається, що у національних інноваційних системах усіх країн генерація інновацій здійснюється галузевою наукою, державними науковими установами, а також дослідницькими університетами. Як специфічна форма організації наукової та освітньої діяльності, дослідницький університет покликаний істотно активізувати інноваційну діяльність вищої школи. Відмінні ознаки такого університету - це здатність генерації нового наукового знання на основі широкого спектру фундаментальних і прикладних досліджень, можливість трансферу технологій в реальний сектор економіки, наявність ефективної системи підготовки кадрів вищої кваліфікації. Також необхідно погодитися, що обов'язковим атрибутом інноваційного

¹ Федулова Л. І. Тенденції розвитку національних інноваційних систем: уроки для України. Світове господарство та міжнародні економічні відносини. 2015. С. 94-104. С. 97.

² Viotti, E. (2001). National learning systems: A new approach on technical change in late industrializing economies and evidences from the cases of Brazil and South Korea. Science, Technology and Innovation Discussion Paper. No. 12, Center for International Development, Harvard University.

³ Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development. 2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 21.

⁴ Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development. 2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 24.

процесу в університетах повинен бути інноваційний клімат, а умовою його формування є виражена наявність у діяльності університету трьох складових: «освіта», «наука» і «продукування новацій»¹.

2. Підсистема виробництва продукції та послуг

Підсистема виробництва продукції та послуг охоплює насамперед виробництво наукомісткої продукції, що здійснюється як великими корпораціями, так і малими та середніми підприємствами, що працюють у сфері наукомісткого бізнесу. В попередніх дослідженнях правильно відмічено, що особливістю законодавства України є опосередковане регулювання підтримки експорту високотехнологічної продукції. Складовими розвитку високотехнологічної галузі визначено наявність господарського режиму, розвитку освіти, розвитку інновацій та ІКТ інфраструктури², тобто галузевий аспект починається розвитком окремих підсистем НІС.

Видається, що при удосконаленні правового регулювання інноваційної діяльності в Україні має бути врахований досвід промислово розвинутих країн, а саме практика застосування підтримки інноваційної діяльності, наприклад, податкові пільги для підприємств, які розробляють інноваційні продукти; надання без відсоткових кредитів, компенсацій, дотацій тощо; часткове чи повне фінансування випуску інноваційної продукції. Всі перелічені заходи підтримки вказують на те, що правове регулювання інноваційної діяльності та розвиток інноваційних правовідносин мають будуватися на основі принципу створення і забезпечення сприятливих умов для інноваційного підприємництва³.

3. Підсистема інноваційної інфраструктури

Відповідно до Закону «Про інноваційну діяльність»⁴ чітко не визначається перелік учасників інноваційної інфраструктури, а тільки надається перелік їх функцій. Напроти, у не спеціальному по відношенню до регулювання інноваційної діяльності Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» до об'єктів (доцільніше застосовувати «суб'єкт») інфраструктури підтримки МСП належать

¹ Клімова Г.П. Формування інноваційного клімату у ВНЗ. *Право та інновації* №4. Харків. 2013. С. 54-64

² Матюшенко І.Ю., Глібо С.В., Пасмор М.С. Практичні аспекти визначення високотехнологічних галузей і продукції в Україні. *Соціальна економіка*. Випуск 55. 2018. С. 37-49.

³ Черкасов О.В. Особливості правового регулювання національної інноваційної системи в Україні: проблеми та перспективи. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці: матеріали всеукраїнської наук-практ. конференції*. Харків, 2017. С. 107-108.

⁴ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації¹.

На підставі функціонального призначення інноваційна інфраструктура містить такі елементи: бізнес-інноваційні, телекомунікаційні й торгові мережі, технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, консалтингові фірми, фінансові структури тощо. Можна погодитися з тим, що головне призначення інноваційної інфраструктури полягає в підтримці, сприянні, а також ресурсному та організаційному забезпеченні інноваційного процесу (фінансово-кредитному, матеріально-технічному, інформаційному, кадровому)².

Підсумовуючи, можливо відмітити, що формування інституцій інноваційної інфраструктури відбувається під впливом трьох груп чинників: законодавчих; організаційно-управлінських; економічних. Такі чинники повинні враховувати також існування складової підсистеми «інформаційна інфраструктура: технології, продукція та послуги».

4. Підсистема «Національна мережа трансферу технологій»

Міжрегіональна мережа трансферу технологій була створена Міністерством освіти та науки України на базі УкрІНТЕІ в процесі реалізації проекту «Розвиток міжрегіональної мережі трансферу технологій».

В. Гурова виокремлює основні детермінанти НІС, які, на нашу думку, можливо віднести до функцій підсистеми освіти та трансферу технологій. Окремі з них прямо відповідають призначенню мережі трансферу технологій:

- створення дослідницьких центрів у провідних університетах;
- розвиток відносин між вищими навчальними закладами та відповідною галуззю;
- побудова на основі мережевої системи співпраці між елементами національної інноваційної системи на взаємовигідних, узгоджених та паритетних умовах разом з розробкою спільної стратегії розвитку³.

5. Територіальні (регіональні) підсистеми

Доступ до інноваційних структур та участь у національній інноваційній системі можливий при належному забезпеченні діяльності регіональних

¹ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

² Правове регулювання інноваційних відносин: монографія/ кол. Авторів С. М. Прилипка, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Харків: Юрайт, 2013 С. 131.

³ Gurova V. Methodology and key determinants of building an efficient national innovation system of a country. *International economic policy*. 2015. No 2 (23). P. 138-156. P.156.

структур та правового регулювання компетенції суб'єктів НІС на регіональному рівні.

Підвищена увага до питань інноваційного розвитку регіонів підтверджує важливість певних регіональних ресурсів щодо стимулювання інноваційних можливостей і конкурентоспроможності відповідних суб'єктів господарювання. У зв'язку з чим важливо підкреслити, що ключовою метою формування регіональної інноваційної системи є сприяння активізації регіональної інноваційної діяльності та підвищення рівня конкурентоспроможності регіону. У сучасних умовах інтенсифікації інноваційних процесів, підвищення уваги до інноваційного розвитку регіонів України стає все більш актуальним питанням та потребує постійного моніторингу.

В цьому напрямі необхідно здійснити розширення меж фінансової спроможності територіальних громад на принципах прозорості, доступності, достатності.

В межах реформи місцевого самоврядування необхідно розширити перелік послуг, забезпечення яких може бути передано безпосередньо органам місцевого самоврядування, розробити низку програм інноваційного розвитку регіонів, що мають передбачати вигідні умови для інвестування у вказаний сектор, та запобігти втраті вже існуючих активів. Подібні програми повинні закріплюватися на загальнодержавному рівні, отримувати максимально високий пріоритет розвитку, фактично ставати курсом держави на окремий період часу, оскільки їх впровадження є ресурсоємним та потребує їх контрольованого використання.

Необхідним є запровадження в рамках місцевих бюджетів спеціальних фондів, які будуть призначені винятково для акумулювання коштів, що в подальшому використовуватимуться для фінансування стратегічних інновацій в рамках діяльності комунальних підприємств та приватних підприємницьких структур через механізми регіональних та місцевих програм інноваційного розвитку. Такі фонди можуть додатково розподілятися за галузевим принципом і забезпечувати фінансування інноваційних проектів в різних галузях економіки.

Для забезпечення ефективного формування та наповнення таких фондів органи місцевого самоврядування можуть залучати інвесторів в рамках публічно-приватного партнерства. Не лише місцева влада заінтересована в реалізації інновацій на відповідній території, а й великий бізнес, для якого місцевий інноваційний потенціал є одним з ключових факторів подальшого стратегічного розвитку та збереження ринкових позицій та джерелом якісного людського капіталу.

Базовим нормативним актом з цього питання є Закон України «Про державно-приватне партнерство». Відповідно до ч.1 ст.1 якого державно-приватне партнерство (ДПП) – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами. Метою такого партнерства є підвищення техніко-економічних показників використання майна публічного партнера (держави, АРК та/або територіальних громад) на основі його передачі приватному партнерові на тривалий строк та з покладенням на приватного партнера фінансово-інвестиційних та соціальних зобов'язань. Як відмічає О.М. Вінник, для ефективного використання ресурсів приватного бізнесу необхідно сприяти йому в реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів¹.

Проте Закон України «Про державно-приватне партнерство» не здатен вирішити проблемні питання публічно-приватного партнерства на рівні територіальних громад, зокрема через: а) відсутність єдиних методологічних підходів до врегулювання особливостей здійснення публічно-приватного партнерства (методології та методики проведення аналізу ефективності такого партнерства, проведення конкурсу з відбору приватного партнера тощо); б) неврегульованість порядку реалізації багатосторонніх проєктів публічно-приватного партнерства, коли учасником, окрім приватного партнера та територіальної громади, виступає також держава або АРК, або інші територіальні громади та ін. На жаль, на даний час в Україні жодного проєкту ДПП у розумінні цього Закону не було реалізовано.

Підсистема інформаційно-комунікативних технологій. Складовою цієї підсистеми необхідно також вважати сукупність елементів інформаційної інфраструктури, яка відноситься і до підсистеми «інноваційна інфраструктура».

Один із ключових напрямів функціонування такої підсистеми є Цифровий порядок денний ЄС (Digital Agenda for Europe) який був прийнятий у 2010 році і розрахований до 2020 року. Більшість країни ЄС розглядали його як рамковий та приймали відповідні Національні програми розвитку Цифрового суспільства на 1-3 роки, де закладали пріоритетні середньострокові

¹ Вінник О.М. Інституційна форма державно-приватного партнерства: проблеми правового регулювання. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. Харків. 2011. С. 6-19.

та короткострокові цілі та індикатори досягнення таких цілей. В Україні у 2017 було розроблено законопроект «Про цифровий порядок денний України», однак він так і не був ухвалений в якості Закону. На сьогоднішній час діє Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р.

Одним із елементів підсистеми інформаційно-комунікативних технологій є Grid-технології. Останнім часом лише починає зростати популярність Grid-технологій, запровадження яких в Україні почалося ще у середині 2000-х років із розпорядження Президії НАН України від 25.04.2006 року № 249 «Про затвердження концепції програми впровадження Grid-технологій та створення кластерів». Вони були розповсюджені завдяки реалізації Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грід-технологій на 2009 – 2013 роки та Цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Грід-інфраструктура і грід-технології для наукових і науково-прикладних застосувань», затвердженої Постановою Президії НАН України від 11 грудня 2013 року № 164-а, що розрахована на 2014 – 2018 роки.

Однак, визнання дієвості та зручності застосування Grid-технологій відбувається не системно, епізодично. Останнім часом поняття «грід-технологій» все частіше зустрічається у національному законодавстві. Так, у новому Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність» «грід» визначається як частина дослідницької інфраструктури. У Постанові Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» визнано функціональну перевагу використання Grid-технологій. Зокрема, зауважується, що «у середині 2012 року Україна ввійшла до першої десятки країн Європи за кількістю інтернет-користувачів, доступ до всевітньої павутини мають близько 15 мільйонів українців. Створено національну GRID-інфраструктуру, яка інтегрована з європейською і активно працює над вирішенням надскладних задач сучасної фізики, хімії та біології».¹

З використанням нормативістського (формально-юридичного) методу проведено окремо аналіз НІС, її структури та елементів з двох питань, в яких нормативно-правових актах визначається сутність як суб'єкта права, її ор-

¹ Постанова Верховної Ради «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» від 11.02.2015 № 182-VIII. *Відомості Верховної Ради України* офіційне видання від 17.04.2015 — 2015 р., № 16, стор. 942, стаття 117.

ганізаційно-правова форма та питання присутності господарської компетенції учасників НІС. В результаті одержано наступні висновки.

1. Поняття та структура НІС не містяться в законах, тільки в підзаконних нормативно-правових актах: Концепції розвитку національної інноваційної системи та Положенням про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів¹. Підсистема НІС – система трансферу технологій взагалі не регламентується нормативно-правовими актами.

2. Як учасники НІС, серед приватних юридичних осіб, закріплено в законах поняття та статус наукового², технологічного³ та індустріального парків⁴, а також інноваційного підприємства⁵.

3. Інші інноваційні структури (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, інноваційні та консультативні центри, технополіси, інноваційні кластери, венчурні фонди) тільки загадуються в законах^{6 7 8}, без закріплення їх статусу як суб'єкта права або іншої структури.

4. Серед органів управління та державних установ відносно ясно закріплено статус учасників НІС за Національною радою України з питань розвитку науки і технологій та закладами вищої освіти. В той же час, компетенція спеціальних органів, в яких є повноваження у сфері НІС закріплена тільки в їх положеннях (Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство освіти і науки України).

Правове забезпечення інноваційного процесу.

В сучасних умовах пошуку ефективної моделі національної інноваційної системи суттєвим питанням є визначення зв'язків та їх відображення в праві при побудові з *послідовних етапів інноваційного процесу*.

¹ Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова КМУ від 22 травня 1996 р. № 549. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-%D0%BF>.

² Про наукові парки: Закон України від 25 червня 2009 р. № 1563-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.

³ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 року №991-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. ст. 363.

⁴ Про індустріальні парки: Закон України від 21.06. 2012 року № 5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.

⁵ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. №40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. ст. 266.

⁶ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

⁷ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38, ст. 200.

⁸ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. ст. 166.

У наукових джерелах висвітлено декілька підходів до розуміння терміну «інноваційний процес», в залежності від підходів до структури цього явища.

Першим підходом є так звана «лінійна модель інноваційного процесу», що дозволяє надати наступне визначення, інноваційний процес – це послідовний процес створення ідеї, тестування, виготовлення та реалізації продукції.

Ринкова модель інноваційного процесу – це послідовний процес торгівлі, дослідження та наукових відкриттів, проектування та тестування, виробництва та реалізації продукції.

Ціннісна ланцюгова модель Клейн Розенберга передбачає 5 кроків (складників) інноваційної моделі:

1. Визначення потенційних потреб ринку.
2. Дослідження або створення нового плану аналізу для виробництва нових продуктів.
3. Детальне проектування, випробування та створення змінених проектів.
4. Виробництво.
5. Розповсюдження та маркетинг¹.

Аліреза Хорак'ян спирається на визначення інноваційного процесу як такого, через який проходить особа від досягнення первинних знань про інновації, формування ставлення до інновацій, прийняття рішення/відмови нього, до реалізації нової ідеї та, нарешті, затвердження цього рішення².

Бану Геаніна Сільвіана стверджує, що інноваційний процес спрямований на підтримку та просування нової ідеї протягом всього її життєвого циклу³.

Інноваційний процес може відбуватися не тільки в основному бізнесі, але й в допоміжній діяльності, включно з організацією відділів закупівель, бухгалтерський облік, розрахунок та ремонт і відділ технічного обслуговування (допоміжна діяльність, як закупівлі, бухгалтерський облік, обчислювальна техніка та технічне обслуговування). Впровадження нових або значно вдосконалених методів, обладнання та програмного забезпечення в допоміжній діяльності (нові або покращені вдосконалення, обладнання та програмне забезпечення допоміжна підтримка) є інноваційним процесом. Про-

¹ Hamid Tohidi, Mohammad Mehdi Jabbari. Different Stages of Innovation Process. *Procedia Technology* 1 (2012). С.574 – 578.

² Khorakian Alireza. Developing a conceptual framework for integrating risk management in the innovation project. 499 с. С. 38. URL: <https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/3036/1/Final%20Thesis-%20A.%20Kh.pdf>.

³ Banu Geanina Silvana. Open innovation model: enabling the market uptake of innovation. *Procedia Manufacturing* Volume 22, 2018. С. 893-899. С. 893.

дуктові інновації у сфері послуг може включати в себе значне поліпшення методів надання послуг, додаючи нові функції існуючих послуг і впровадження цілком нових послуг, які раніше не існували. Прикладом може слугувати поліпшення банківських послуг через Інтернет (Інтернет-банківські послуги), що складаються з значного збільшення швидкості і простоти використання цих послуг («значна поліпшена швидкість і простота використання»)¹.

Більшість досліджень спочатку були орієнтовані на інновації, пов'язані з продуктами та технологіями, а інновації бізнес-моделей для сталого розвитку були досить новою сферою інтересів. Але стійкість організації часто вимагати не лише розробки нових продуктів та технологій або поступові вдосконалення в роботі компаній, але й удосконалення цілісної системи вартості, яка змінюється через інновації бізнес-моделей, в результаті стабільних бізнес-моделей (SBM)².

SBM – це бізнес-модель, яка включає в себе активне управління кількома посередниками, створення грошової та немонетарної вартості для широкого кола посередників та довгострокову перспективу.

Інноваційний процес бізнес-моделі Кембріджу складається з восьми послідовних, але повторюваних фаз або кроків:

1. формування мети;
2. концептуальне проектування;
3. віртуальні прототипи;
4. експеримент;
5. детальне проектування;
6. пілотування;
7. запуск;
8. коригування та диверсифікація³.

Частково розглянута бізнес-модель відображається в Oslo Manual 2005⁴. Відповідно до Manual 2005 основною метою інновацій є впровадження нових або значно вдосконалених методів виробництва або логістики. Це

¹ Niedbalska Gr. Innowacja Procesowa [Process Innovation]. Innowacje i transfer technologii. *Słownik pojec.* 2011. С. 109-111.

² Hamid Tohidi, Mohammad Mehdi Jabbari. Different Stages of Innovation Process. *Procedia Technology* 1 (2012). С.574 – 578.

³ Hamid Tohidi, Mohammad Mehdi Jabbari. Different Stages of Innovation Process. *Procedia Technology* 1 (2012). С.574 – 578.

⁴ Oslo Manual 2005: The measurement of scientific and technological activities. Proposed guidelines for collecting and interpreting technological innovation data. URL: <http://www.oecd.org/science/inno/2367580.pdf>.

зокрема включає суттєві зміни у застосованій техніці, обладнанні та програмному забезпеченні. Виходячи з цього, підприємства впроваджують технологічні інновації для скорочення собівартості одиниці продукції, підвищення якості та впровадження нових або значно поліпшеного виробництва продукти. Методи виробництва включають в себе методи (технології, процедури), обладнання (пристрої) та програмне забезпечення (методи, обладнання та/або програмне забезпечення). Прикладом нового методу виробництва може бути введення нових заходів по автоматизації і впровадження автоматизованого проектування для розробки нових продуктів (CAO – комп'ютерного проектування для розробки продукту) виробничої лінії.

Методи логістики (методи доставки) включають обладнання, програмне забезпечення та методи/технології, що стосуються поставки, необхідні для виробництва «вкладу», що виділяють матеріали/продукти всередині компанії та постачання кінцевої продукції. Прикладом нового методу логістичної системи є впровадження «відстеження» продукції/товарів (система товарів відстеження) з використанням штрих-кодів або за допомогою ідентифікації радіочастоти називаються RFID – радіочастотна ідентифікація (активна система RFID goodstracking).

Що стосується відображення відмічених економічних процесів, маркетингу та просування інноваційних продуктів, процесів в праві, то виникає значна кількість проблем в побудові правового механізму забезпечення інноваційного процесу, як функціонального, так й інституційного. Визначення терміну «інноваційний процес» у законодавстві України відсутнє. У правовій та економічній теорії надано наступні визначення цьому явищу. П. Н. Завлін розуміє інноваційний процес як процес перетворення наукового знання в інновацію, який можна представити як послідовний ланцюг подій, в ході яких інновація визріває від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги і поширюється при практичному використанні. Цей процес не уривається і після впровадження новини у виробництво, бо у міру поширення воно удосконалюється, робиться ефективнішим, набуває раніше невідомих споживчих властивостей¹.

Л. А. Евсеєва надає визначення інноваційному процесу як діяльності зі створення, реалізації й поширенню інновацій в суспільному виробництві а саме: створення готової до вживання розробки, що пройшла всі стадії перевірки на виробництві й у споживача².

¹ Завлін, П. Н. Инновационная деятельность в современных условиях. *Инновации*. 2001. № 8. С.45;

² Евсеєва Л.А. Стратегия инновационной деятельности за рубежом. *Инновации*. 2002. № 4. С. 59

Також науковцями пропонується за певних обставин ототожнення термінів «інноваційний процес» та «інноваційний цикл» як періоду створення, поширення та використання нововведень¹.

При визначенні інституційного складу інноваційного процесу необхідно чітко окреслити та узгодити господарську компетенцію кожного учасника та суб'єкта інноваційного процесу. Такими є учасники, передбачені в ст. 1, ст. 5, ст. 7-10 Закону України «Про інноваційну діяльність»².

Суб'єктами, які забезпечують інноваційний процес, необхідно вважати й інші інноваційні структури (в розумінні Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 1996 р. № 549³), в тому числі суб'єкти, які відносяться до інноваційної інфраструктури, відповідно ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність»⁴.

Саме окреслені компетенції кожного учасника інноваційного процесу на нормативному рівні дозволить врегулювати проблемні зв'язки в інноваційному процесі.

На думку А. А. Каяла метою діяльності елементів НІС є забезпечення структури, в рамках якої уряди формують і здійснюють політику впливу на інноваційний процес⁵.

Необхідно погодитися з точкою зору, висловленою В. Гуровою, що концепція, яка лежить в основі теорії національних інноваційних систем, базується на необхідній умові - розуміння зв'язків та відносин між учасниками інноваційного процесу є запорукою розвитку «інноваційного виробництва».

Як вказує Л. І. Федулова, наслідком активного інноваційного розвитку та комунікації між суб'єктами у ключових галузях економіки є кардинальні зміни у глобальній інноваційній системі, зокрема, зростає інтенсивність інноваційних процесів. Звідси науковець робить висновок, що наукове дослідження й теоретико-методичне опрацювання тенденцій розвитку інноваційних процесів в умовах сучасної глобальної економіки, вивчення закор-

¹ Правове регулювання інноваційних відносин/ монографія/ кол. авторів С. М. Прилипка, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Харків: Юрайт, 2013. С. 152 – 153.

² Про інноваційну діяльність: Закону України від 05.12.2012 р. № 5460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст.266.

³ Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 1996 р. № 549. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-p>.

⁴ Про інноваційну діяльність: Закону України від 05.12.2012 р. № 5460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст.266.

⁵ Aymen A. Kayal. National innovation systems a proposed framework for developing countries. *Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*, Vol. 8, No. 1, 2008. P. 76

донного досвіду формування НІС, дослідження суб'єктів її інституціонального середовища та їхнього впливу на результативність господарюючих систем дозволять розробити інституціональні механізми ефективної реалізації інновацій і підвищити адаптивність та результативність НІС України.

Як вказує А. Воткинс, посилаючись на думку С. Меткальфа, у більшості облікових записів концепція NIS описується як набір національних інститутів, які сприяють породженню та розповсюдженню нових технологій та забезпечують основу, в рамках якої уряд та фірми ведуть переговори щодо політики щодо впливу на інноваційний процес.

Інституціональні перетворення мають бути спрямовані передусім на розвиток високотехнологічних виробництв у галузях промисловості за рахунок:

- об'єднання вузькоспеціалізованих наукових і проектних організацій, що здійснюють наукові дослідження та розробки в інтересах переважно одного замовника, в єдину науково-промислову структуру;

- утворення центрів науки і високих технологій на основі великих наукових установ — лідерів у відповідних сферах науки й техніки;

- реструктуризації частини галузевих науково-дослідних та проектних інститутів в інжинірингові фірми з розвинутою фінансово-економічною, маркетинговою та комерційною інфраструктурою;

- формування спільно з вищими навчальними закладами інноваційно-технологічних центрів, інноваційно-промислових комплексів, технологічних і наукових парків, зорієнтованих на виробництво й реалізацію наукомісткої продукції із залученням національних та іноземних інвестицій і використанням національної й зарубіжної торгової мережі;

- створення інфраструктури малого бізнесу для обслуговування програм з реалізації високих технологій, а також створення базових регіональних і міжрегіональних інноваційно-технологічних центрів передавання технологій для забезпечення зв'язку малих підприємств із великим виробництвом;

- розвиток інформаційної мережі для інноваційної та інвестиційної діяльності, на ґрунті якої потрібно створити систему експертизи технологій і «ноу-хау» стосовно патентної чистоти й конкурентоспроможності;

- зовнішньоекономічної підтримки, що передбачає створення умов для формування спільних з іноземними партнерами підприємств із випуску вітчизняної наукомісткої продукції та її реалізації на внутрішньому й зовнішньому ринках, забезпечення реклами за кордоном, удосконалення виставково-ярмаркової діяльності, входження в міжнародні інформаційні системи для обміну інформацією стосовно високих технологій;

– створення регіональних венчурних інноваційних фондів; розвиток інформаційної інфраструктури, підтримка мережі науково-технічних бібліотек, сприяння інноваційним організаціям у доступі до інформаційних мереж та баз даних.

Брак послідовності у процесі інституціональних реформ в Україні призвів до певної втрати керованості соціально-економічними процесами під час переходу до ринкової економіки. Потрібні системні інституціональні зміни в науково-технологічній галузі, що має стати підвалиною прискореного інноваційного розвитку економіки в середньостроковій перспективі, складність якої зумовлена обмеженням ресурсів для посилення інноваційного потенціалу, модернізації науково-технологічної та виробничої бази її структурної перебудови економіки.

Останнім часом набуло актуальності питання ефективного стимулювання розвитку національної наукової, технічної інноваційної діяльності.

У Глобальному індексі інновацій (Global Innovation Index) станом на 2017 рік Україна займає 50 місце за рівнем інноваційності¹, що є найвищим показником за останні 7 років. Однак, згідно даних дослідження агентства Bloomberg (Bloomberg Innovation Index) наша держава займає 46 місце з 50 всіх досліджених країн. Привертає увагу методологія дослідження рівня інноваційності держави, що відображається згодом у Bloomberg Innovation Index. Так, аналіз даних здійснюється щодо таких галузей як витрати на R&D у співвідношенні до ВВП; технологічні можливості; продуктивність праці; кількість високотехнологічних підприємств; ефективність вищої освіти та відсоток дипломованих спеціалістів; концентрація дослідників; патентна активність².

За даними Інноваційного індексу Європейського інноваційного табло (Innovation Union Scoreboard), який досліджує стан національної інноваційної системи Україна знаходиться у групі «повільні інноватори»³.

Аналіз змісту вище перелічених індексів дає змогу стверджувати, що найсильнішими сторонами нашої держави є вища освіта (в т. ч. відсоток населення з вищою освітою), інвестиційні компанії, показники ємності ринку, а також людський капітал.

Законодавством України передбачено перелік пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки, а також інноваційної діяльності, що підлягають державній підтримці.

¹ The Global Innovation Index 2017. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report>.

² Аналітична довідка. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnology/monitoring-prioritet/stan-id-2017-f.pdf/>. С. 7–10.

³ Там само.

Так, у ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» закріплено, що пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки на період до 2020 року:

1) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;

2) інформаційні та комунікаційні технології;

3) енергетика та енергоефективність;

4) раціональне природокористування;

5) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;

6) нові речовини і матеріали.

Обсяг фінансування ДіР за рахунок коштів загального фонду державного бюджету у 2017 р. становив 4159,63 млн грн, з них ДіР за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки (далі – пріоритетні напрями) – 3831,89 млн грн або 92,1 %¹.

Як приклад функціонування інновацій в науці та техніці можливо навести результати науково-технічного супроводження атомної енергетики як ключової для економіки України галузі, а саме: для підвищення безпеки експлуатації діючих атомних електростанцій; для подовження ресурсу експлуатації корпусів та основного обладнання реакторів. Але деякі складові отриманого інноваційного потенціалу цих програм поки що не були використані в повному обсязі в Україні, серед яких слід відзначити такі: для створення елементів ядерного паливного циклу; для розробки нових конструкційних, функціональних матеріалів для ядерних установок; для створення нового екологічно безпечного ядерно-фізичного устаткування та нових джерел енергії².

Основними видами прогресивних технологій, що впроваджуються у вітчизняному сільгоспвиробництві, зокрема, є: ґрунтозахисні системи обробітку, насіннєвий матеріал (нові сорти, гібриди тощо), органічне землеробство, технології землеробства No-till (система «прямої сівби»), використання біопестицидів, біодобрив, нові породи тварин, прогресивні системи

¹ Аналітична довідка. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2017 р. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiynno-analitychni/dovidka-realizatsiya-prioritetnikh-napryamiv-rozvitku-nauki-i-tehniki-ta-otrimani-rezultati-u-2017-r.pdf>. С. 5.

² Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь за заг. ред. В. М. Гейця та ін. НАН України. К. 2015. 336 с. : табл. рис. С. 88–89.

відгодівлі, новітні машини та обладнання, котли на альтернативному паливі, біогазові установки, маркетингові технології (зокрема, організація власних точок збуту виробленої продукції, участь у ярмаркових та виставкових заходах тощо) та ін.¹

Основними характеристиками інноваційного процесу сільгосп підприємств є такі: порівняно високий рівень інноваційної активності, взаємообумовленість ступеня інноваційної активності підприємства та його прибутковості, диверсифікація напрямів інноваційної діяльності ефективних підприємств, превалювання імпортних зразків у структурі новітньої спецтехніки, абсолютне переважання власних коштів підприємств серед джерел фінансування інновацій, низький рівень використання підприємствами інституційних джерел інформації щодо інноваційних розробок, недостатня наявність позитивних ефектів для довкілля від впровадження агроінновацій².

Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 р. закріплено перелік програм рамках чотирьох векторів розвитку держави (вектори розвитку, безпеки, відповідальності та гордості). В цьому переліку задеклароване формування Програми розвитку інновацій. У той же час станом на 1 жовтня 2018 року єдиною чинною програмою цього спрямування є Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, затверджена Постановою КМ України від 2 лютого 2011 р. № 389.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (далі – Закон «Про пріоритетні напрями») такими напрямками визнаються науково і економічно обґрунтовані та визначені відповідно до цього Закону напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень.

Цим Законом виокремлено наступні види таких напрямів: 1) стратегічні пріоритетні напрями затверджуються Верховною Радою України на період до 10 років; 2) середньострокові пріоритетні напрями, що визначаються на період до 5 років і спрямовані на виконання стратегічних пріоритетних на-

¹ Інноваційна Україна 2020: національна доповідь. за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. К. 2015. 336 с. : табл. рис. С. 92.

² Там само.

прямів.¹ Ці напрями здебільшого кореспондуються з переліком Програм у вище наведеному Указі Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020».

Стратегічні пріоритетні напрями формуються й розглядаються Міністерством освіти та науки України, розглядаються КМ України та затверджуються Верховною Радою України на період до 10 років. Підготовка пропозицій щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності здійснюється із залученням Національної академії наук України, національних галузевих академій наук України, вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів.

Стратегічними пріоритетними напрямами інноваційної діяльності на 2011–2021 роки, згідно ст. 4 Закону «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI² є:

1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;

2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;

3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;

4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;

7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Середньострокові пріоритетні напрями можуть бути загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів.

Середньострокові пріоритетні напрями регіонального рівня затверджуються Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевими радами за поданням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих держав-

¹ Глібо С. В. Правове регулювання випуску та реалізації високотехнологічної продукції в Україні. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах* : збірник матеріалів круглого столу (м. Харків, 25 травня 2018 р.)-редкол.: М. П. Кучерявенко, О. О. Дмитрик, С. В. Глібо. Харків : Право, 2018. С. 58-59.

² Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI. *Офіційний вісник України* від 14.10.2011 2011 р., № 77, стор. 14.

них адміністрацій на основі стратегічних пріоритетних напрямів, середньострокових пріоритетних напрямів загальнодержавного рівня з урахуванням прогнозу економічного і соціального розвитку відповідного регіону.

Середньострокові пріоритетні напрями регіонального рівня реалізуються шляхом формування та виконання регіональних, місцевих інноваційних програм та окремих інноваційних проектів (ч. 2. ст. 6 Закону).

Для реалізації середньострокових пріоритетних напрямів державою запроваджуються заходи щодо:

1) розвитку інноваційної інфраструктури (інноваційних центрів, технологічних парків, наукових парків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, інноваційних кластерів, венчурних фондів тощо);

2) першочергового розгляду заявок на винаходи, що відповідають середньостроковим пріоритетним напрямам загальнодержавного рівня;

3) прямого бюджетного фінансування та співфінансування;

4) відшкодування відсоткових ставок за кредитами, отриманими суб'єктами господарювання у банках;

5) часткової компенсації вартості виробництва продукції;

6) кредитів за рахунок коштів державного бюджету, кредитів (позик) і грантів міжнародних фінансових організацій, залучених державою або під державні гарантії;

7) субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам;

8) податкових, митних та валютних преференцій (ч. 3. ст. 6 Закону).

Варто зазначити, що переліку заходів з реалізації стратегічних пріоритетних напрямів у законодавстві не закріплено.

Доцільним є здійснити порівняння переліків заходів з реалізації середньострокових пріоритетних напрямів, окреслених вище, та заходів, закріплених у Проекті Розпорядження КМ України «Про схвалення Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року»¹ (далі – Стратегія 2030) та Законі «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». Так, тотожними або схожими є такі заходи, закріплені Стратегії 2030 з:

1) збільшення фінансування досліджень на конкурсній основі з акцентуванням уваги на переході результатів, отриманих у рамках 10 фундаментальних досліджень, у тематики прикладних досліджень і науковотехнічних розробок, до фінансування яких залучається бізнес;

¹ Проект Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/10/22/innovatsiyogo-rozvitku-ukraini.pdf>.

2) створення територій із високою концентрацією креативних фахівців шляхом виділення у межах населених пунктів зон, призначених передусім для розгортання творчих видів діяльності, створення там відповідної інфраструктури, надання інформаційно-аналітичного та методичного забезпечення розвитку інноваційної культури;

3) створення із залученням світових експертів і менторів шкіл обміну досвідом та національних ресурсів з навчання підприємництву та інноваціям, зокрема мережі підвищення кваліфікації як для викладачів, так і для керівників закладів вищої освіти та наукових установ;

4) забезпечити державну підтримку створення та ефективного функціонування елементів інноваційної інфраструктури у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), наукових установах та інших суб'єктах інноваційної діяльності;

5) збільшити кількість інформаційних заходів та їх аудиторію для поширення позитивного досвіду успішних стартапів, інноваційних проєктів, запровадити регулярні всеукраїнські та міжнародні заходи за участі представників науки, освіти та бізнесу для налагодження взаємозв'язку між ними;

6) збереження спрощеної системи оподаткування та звітності для малого бізнесу, яка в цьому випадку виконує роль інструменту державної політики конкурентоздатності, забезпечення зниження податкового навантаження на оплату праці та доходи фізичних осіб з частковим перенесенням податкового тягаря на ресурси і землю/нерухомість тощо;

7) сприяння створенню елементів інноваційної інфраструктури, які надаватимуть фінансову допомогу винахідникам та стартапам;

8) забезпечення державної підтримки створення та ефективного функціонування на базі ЗВО та наукових установ безперервного ланцюга: стартап-школа, акселератор, бізнес-інкубатор.

У той же час абсолютно новими заходами, передбаченими у Стратегії 2030 є стимулювання інноваційної діяльності в Україні є, зокрема, такі:

1) унормування прогалин, які існують у чинному законодавчому полі щодо створення та функціонування елементів інноваційної інфраструктури, та розробити методичні документи зі створення та функціонування такої інфраструктури;

2) запровадження відрахування при трансфері за кордон технологій, розроблених за кошти державного бюджету, певного відсотка до спеціального фонду, наприклад, Національного фонду досліджень, для подальшого спрямування на підтримку інновацій;

3) формування у суб'єктів інноваційної діяльності розуміння пріоритетів, налаштування суспільної думки на те, що наукові дослідження, розробка та

впровадження ідей потребують фінансової підтримки, а молоді стартапи – відповідної експертизи та інвестицій;

4) запровадження спрощеної процедури отримання посвідки на тимчасове проживання іноземцями та особами без громадянства, які прибули в Україну для участі в реалізації інноваційних проектів тощо;

5) створення умов для спрощення входу до венчурного фонду інвестора фізичної особи шляхом зменшення номінальної вартості цінних паперів фонду, які повинна придбати фізична особа для участі у венчурному фонді;

6) запровадження репутаційних рейтингів або інших інструментів оцінки надійності партнерів;

7) розв'язання правових проблем, пов'язаних із захистом та використанням об'єктів інтелектуальної власності.

В цьому аспекті варто проаналізувати положення європейської Зеленої Книги про інновації. Вони виділяє «13 шляхів дій» щодо розвитку інноваційності у ЄС:

1. Розробити технологію моніторингу та прогнозування.
2. Кращі прямі наукові зусилля щодо інновацій (розуміється, що дискусії мають зосереджуватися на заходах, що проводяться на національному рівні).
3. Розробити початкове та подальше навчання (як на національному так і на рівні ЄС).
4. Подальша мобільність студентів та дослідників.
5. Сприяти визнанню переваг інновацій.
6. Покращити фінансування інновацій.
7. Налаштування податкового режиму, вигідного для інновацій.
8. Сприяти інтелектуальній та промисловій власності.
9. Спростити адміністративні процедури.
10. Сприятлива нормативно-правова база.
11. Розвинути «економічний інтелект» дії.
12. Заохочувати інновації на підприємствах, особливо МСП та зміцнювати регіонального виміру інновацій.
13. Оновлення громадських дій для інновацій¹.

У Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки» від 28 грудня 2016 р. № 1056² серед-

¹ Green Paper on innovation. URL: http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com95_688_en.pdf.

² Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки. затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2016 р. № 1056. *Офіційний вісник України* від 27.01.2017 р. № 8. стор. 63.

ньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності поділяються на наступні групи: 1. Освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії. 2. Освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки. 3. Освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій. 4. Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу. 5. Впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; 6. Широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища. 7. Розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Крім того, привертають увагу Методичні примірні рекомендації щодо підготовки регіональних інноваційних програм, затверджені Наказом Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України від 05.02.2014 № 22. Відповідно до цих Рекомендацій основними завданнями регіональної інноваційної програми є забезпечення ефективного управління інноваційними процесами; виробництво вітчизняної високотехнологічної, конкурентоспроможної на вітчизняних та світових ринках продукції; ефективне використання природно-ресурсного потенціалу; стимулювання інноваційної активності підприємств за рахунок власних фінансових, майнових, трудових, інтелектуальних ресурсів; забезпечення продуктивної зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць; наповнення державного і місцевих бюджетів; насичення ринку споживчих товарів та послуг вітчизняного виробництва; підготовка кадрів для інноваційної діяльності. Розроблення Програми здійснюється у рамках стратегії інноваційного розвитку регіону, яка має містити пріоритетні напрями, аналіз і прогноз інноваційного розвитку даного регіону, з урахуванням його ресурсно-технологічних і соціально-економічних можливостей.

Як приклад можна розглянути середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності декількох регіонів України.

Так, згідно Програми розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності Івано-Франківської області до 2020 року¹, пріоритетними напрямами є

¹ Про програму розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності області до 2020 року URL: <http://www.if.gov.ua/files/uploads/%D0%B2%D1%81%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%82%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0>

освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії, розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки, освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій, технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу, широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього середовища, а також провадження нових технологій та обладнання для високо – якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики.

Комплексною програмою «Інновації в пріоритетних напрямках розвитку галузі охорони здоров'я м. Харкова на 2011–2015 роки»¹ було передбачено впровадження інноваційних процесів в умовах існуючої правової системи, обмежених фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, а саме: укріплення матеріально-технічного стану комунальних лікувально-профілактичних закладів з урахуванням альтернативних джерел фінансування, введення новітніх діагностичних та лікувальних технологій на рівні європейських стандартів. Згідно з цією Програмою, інновація – це фактор цілеспрямованих результативних дій або процесів; пріоритетність в інвестиційній та фінансово-кредитній політиці; сукупність організаційно-технічних заходів щодо розробки, впровадження та реалізації нового або вдосконаленого продукту діяльності, який використовується на практиці.

Разом з тим, останнім часом Харківська область визначається як «smart-region», для якого властиво:

- розширення виробництва та експорту високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю;
- технології економного використання всіх видів ресурсів, прийняття екологічно грамотних управлінських рішень для збереження навколишнього середовища;
- збереження та поліпшення здоров'я населення на основі інновацій в охороні здоров'я, розвитку фізичної культури і спорту;
- новий рівень комфорту та безпеки у виробничій сфері, на транспорті, в місцях проживання та проведення дозвілля;
- створення за допомогою систем дистанційного навчання та інших новацій рівних для всіх можливостей в отриманні освіти та вдосконаленні знань протягом усього життя;

%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_(1).pdf.

¹ Комплексна програма «Інновації в пріоритетних напрямках розвитку галузі охорони здоров'я м. Харкова на 2011-2015 роки. URL: <http://kharkiv.rocks/reestr/643850>.

- створення робочих місць для високопродуктивної інтелектуальної діяльності, що приносить максимальну вигоду в епоху економіки знань;
- створення інтегрованих систем автоматизованого управління та інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, розвиток «електронного уряду»;
- безперервне впровадження інновацій в усі сфери життя та створення кожному громадянину можливості повністю розкрити свій потенціал.¹

Згідно з висновками «Ukraine a smart specialization approach» інноваційний потенціал Харківщини пов'язаний з такими галузями як спорядження та електроприлади, харчова, текстильна та легка промисловість, хімічний та пластикові сектори, суднобудівництво, переробка відходів та інше².

Статистичні дані свідчать, що із загальної кількості інноваційно активних підприємств здійснювали внутрішні та зовнішні НДР – 25,3%, придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 65,9%, придбання зовнішніх знань – 5,7%, інші роботи – 22,8% підприємств. За видами економічної діяльності найбільша частка інноваційно активних підприємств припадає на виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів – 22,0%. У той же час спостерігається вкрай низький рівень фінансування інноваційного розвитку державою. Як приклад можливо навести такий факт, що з 759 підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність в промисловості фінансування з державного бюджету отримали лише 8 підприємств³.

За даними Національної доповіді «Інноваційна Україна 2020» основні перепони в Україні на шляху до становлення її як сильної інноваційної держави пов'язані:

- з обмеженістю ресурсів;
- з низькою ефективністю і не завжди прозорістю використання ресурсів;
- з труднощами визначення успішних у майбутньому ринкових пріоритетів промислової політики;
- з обтяженими зобов'язаннями щодо підтримки традиційних видів діяльності, зайнятість яких на більш високому рівні забезпечує держава і відповідає за її збереження;

¹ Немець Л., Гусева Н., Сегіда К., Ключко Л. Інноваційна інфраструктура Харківської області: сучасний стан та перспективи. Часопис соціально-економічної географії. 2017. № 2 (21). С. 42.

² Fiori G. Ukraine a smart specialization approach. P. 27.

³ Аналітична довідка. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-technologiy/monitoring-prioritet/stan-id-2017-f.pdf>.

– із прагненням держави, яка має стабільність, політичну спадкоємність і відповідальність, охопити довгострокові обрії розвитку з метою підтримки безпеки й конкурентоспроможності країни;

– з можливістю узгодження багатоцільових інтересів розвитку окремих бізнесів згідно з цілісним баченням майбутнього, і тим самим, із здешевленням витрат на перспективні НДДКР за рахунок ресурсів бізнесу і сприянням комерціалізації отриманих результатів, скорочуючи розрив у часі між результатами фундаментальної науки та використанням їх на практиці¹.

Зробимо порівняння між пріоритетними напрямками науки та техніки, пріоритетними напрямками інноваційної діяльності та їхнім вираженням у національних програмах підтримки.

Так, схожими є пріоритетні напрями розвитку науки та техніки зі стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності у сферах інформаційних та телекомунікаційних технологій, енергетики та енергоефективності, раціонального природокористування, нових технологій медицини, а також нових речовин та матеріалів. Доволі широко також можливо тлумачити такий заявлений пріоритетний напрямок розвитку науки та техніки як фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави під яким фактично можливо розуміти всі пріоритети інноваційної діяльності як стратегічного, так і середньострокового спрямування.

В якості наступного кроку розглянемо реалізацію вищезокреслених напрямів за допомогою впровадження національних програм підтримки.

Концепція розвитку національної інноваційної системи, схвалена Розпорядження КМ України від 17 червня 2009 р. N 680-р (далі – Концепція НІС) передбачає державну підтримку інноваційної системи через стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури (в тому числі стимулювання створення її нових елементів, комп'ютеризацію вже наявних структур, євроінтеграційне спрямування освіти в таких структурах, забезпечення розвитку мережі спеціалізованих небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ), розвиток біотехнологій та високих технологій у різних галузях знань, а також трансфер технологій.

Постановою КМ України від 2 лютого 2011 р. № 389 було затверджено Програму розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні², яка

¹ Інноваційна Україна 2020: національна доповідь. за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. К. 2015. 336 с. : табл. рис. С. 124.

² Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні : Постанова Кабі-

передбачала реалізацію заходів підтримки до 2015 року у 2 етапи. Основними об'єктами програми на першому етапі були елементи інноваційної інфраструктури (бізнес інкубатори, наукові парки тощо), на другому етапі була задекларована галузева підтримка таких напрямів інноваційної діяльності як аерокосмічної галузі, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, біо- та нанотехнологій, створення сучасних матеріалів, фармацевтичної продукції та медичної техніки, а також продовження підтримки елементів інноваційної інфраструктури.

Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері, схвалена Розпорядження КМ України від 10 вересня 2012 р. № 691-р також передбачала виключно стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури, не конкретизуючи підтримку конкретних пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки або інноваційної діяльності.

Проект Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017-2021 роки¹ знову ж таки концентрує увагу лише на суб'єктах інноваційної інфраструктури. Зокрема, передбачається створення ефективних правових, економічних і податкових механізмів для забезпечення комплексної діяльності інноваційної інфраструктури, розроблення та затвердження нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток співробітництва університетів та наукових установ з інших секторів з промисловістю у сфері досліджень та розробок, забезпечення горизонтальних і вертикальних зв'язків між суб'єктами інноваційної діяльності для прискорення трансферу знань і дифузії технологічних інновацій через інноваційні структури тощо. При цьому не деталізується підтримка яких саме напрямів науки, техніки та інновацій буде здійснюватися.

Таким чином, можна розробити висновок, що державна політика підтримки пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки та інновацій спочатку виходила з поетапного стимулювання діяльності окремих галузей знань, однак, останнім часом спостерігається стійка тенденція до спрямування переважної більшості ресурсів державної підтримки на розвиток інноваційної інфраструктури. При цьому, на нашу думку, це чинить негативний вплив стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів, що не входять до складу такої інфраструктури, але при цьому здійснюють діяльність в тому числі пов'язану з пріоритетними напрямками інноваційного розвитку.

нету Міністрів України від 02.02.2011 р. № 389. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244207093>.

¹ Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017–2021 роки: Проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:INjd_VENjV8J:cg.gov.ua/web_docs/1/2015/10/docs/.

Правове регулювання державної підтримки випуску та реалізації високотехнологічної продукції в Україні.

Розглянемо історію прийняття нормативно-правових актів та регулювання у сфері розвитку високих наукоємних технологій в Україні. Першим нормативно-правовим актом, що надавав визначення терміну високих наукоємних технологій був Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 9 квітня 2004 року №1676-IV¹, яким була затверджена відповідна програма і був чинним до 2013 року. Відповідно до розділу II цього Закону високі наукоємні технології (далі – наукоємні технології) – це технології, що створюються на підставі результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок, забезпечують виготовлення високотехнологічної продукції, сприяють запровадження високотехнологічного виробництва на підприємствах базових галузей промисловості. В цій програмі було передбачено 2 етапи її виконання, що включали в себе:

1) реалізацію проектів з розроблення наукоємних технологій, які мають найбільший ступінь готовності до впровадження; другий етап (2009 – 2013 роки).

2) впровадження на підприємствах наукоємних технологій, розроблених за результатами виконання Програми на першому етапі.

Однак, Програма розвитку високих наукоємних технологій не передбачала реалізацію результатів високотехнологічного виробництва, в тому числі, стимулювання експорту високотехнологічної продукції, і ця Програма за строками втратила свою чинність.

В інших джерелах відсутнє визначення високотехнологічної продукції. В деяких теоретичних джерелах є визначення цьому терміну та ознаки. Так, К. В. Матусяк стверджує, що високі технології – це сфера виробництва та продукти, що характеризуються високою науковою інтенсивністю, так званим високим рівнем інтенсивності досліджень та розробок².

Серед ознак високих технологій автор наукової праці виділяє наступні складники:

1) високий рівень інновацій;

2) короткий життєвий цикл продуктів і процесів та швидка дифузія технологічних інновацій;

¹ Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій: Закон України від 9 квітня 2004 року №1676-IV. Офіційний вісник України від 21.05.2004. № 18.

² Krzysztofor B. Matusiak. Wysoka technika [High Technology, High-Tech]. Innowacje i transfer technologii. Słownik pojec. 2011. 350 с.

3) збільшення попиту на висококваліфікований персонал, особливо в галузі технічних та природних наук;

4) великі витрати капіталу, високий інвестиційний ризик та швидке «старіння» інвестицій;

5) тісне науково-технічне співробітництво в рамках окремих країн та на міжнародній арені;

6) між підприємствами та науково-дослідницькими установами¹.

Разом з тим, постає питання про системність регулювання створення високотехнологічного продукту, продукції та експорту останньої. На наш погляд, необхідна неперервність процесу створення та реалізації високотехнологічної продукції. Частково в сучасному законодавстві це може бути вирішене за рахунок вдосконалення законодавства про інноваційну діяльність.

Вирішення цієї проблеми можливе при встановленні співвідношення стимулювання окремих галузей науки та економіки в програмних та нормативно-правових актах, які можуть сприяти розвитку та експорту високих технологій.

Досліджуючи практику формування державної політики у цій галузі необхідно зупинитися на найбільш спеціалізованих сучасних нормативно-правових актах.

Так, у Проекті Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року² з'являються поняття платформ для розвитку високотехнологічних галузей, відповідно до класифікації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначаються такі галузі як: галузь інформаційних технологій (ІТ), аерокосмічна, фармацевтична, виробництво електроніки та телекомунікаційного обладнання, виробництво медичної, високоточної та оптичної техніки.

Серед складових розвитку високотехнологічної галузі відмічаються економічний режим, розвиток освіти, розвиток інновацій та розвиток ІКТ інфраструктури.

Стратегія забезпечує формування усіх необхідних компонентів інноваційної екосистеми, а саме: фінансовий, інституційний, людський капітал та економічний.

Викладене дозволяє відмітити, що особливістю законодавства України можливо вважати наявність опосередкованого регулювання, підтримки експорту високотехнологічної продукції.

¹ Krzysztofor B. Matusiak. Wysoka technika [High Technology, High-Tech]. Innowacje i transfer technologii. *Słownik pojec.* 2011. 350 с. С. 328–329.

² Проект Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c9b6f0b0-1ed5-4aba-a25e-f824405ccc64&>.

Додатково визначені напрями підтримки експорту, в тому числі високотехнологічної продукції, містяться у Законі України «Про розвиток та державну підтримку малих та середніх підприємств»¹. Так у ст. 15 цього Закону вказано, що державна підтримка включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, зокрема, що провадять експортну діяльність. Згідно ст.21 державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, може здійснюватися шляхом:

1) сприяння просуванню на ринки іноземних держав продукції вітчизняного виробництва (товарів, робіт і послуг), об'єктів інтелектуальної власності та створення сприятливих умов для українських учасників експортної діяльності;

2) співпраці з міжнародними організаціями та іноземними державами у сфері розвитку малого і середнього підприємництва;

3) утворення об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, що сприяють експортній діяльності, зокрема шляхом надання фінансової підтримки (кредитування, гарантування, страхування експортних операцій, часткова компенсація частки відсоткових ставок за кредитами для провадження експортної діяльності, часткове покриття витрат суб'єктів малого і середнього підприємництва, пов'язаних із здійсненням маркетингових заходів на зовнішньому ринку, вивченням кон'юнктури зовнішнього ринку, пошуком партнерів, просуванням товарів на нові ринки, участю у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном, відрядженням спеціалістів для вивчення ринків іноземних держав, підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації персоналу суб'єктів малого і середнього підприємництва з питань експортної діяльності);

4) сприяння участі суб'єктів малого і середнього підприємництва у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном для представлення продукції вітчизняного виробництва, у тому числі шляхом надання фінансової підтримки, надання в оренду виставкових площ, часткового покриття витрат суб'єктів малого і середнього підприємництва, пов'язаних з участю у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном;

5) сприяння поширенню за кордоном інформації про потенційні можливості вітчизняного малого і середнього підприємництва та забезпеченню доступу до іноземних інформаційних мереж для пошуку ділових партнерів.

¹ Про розвиток та державну підтримку малих та середніх підприємств: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. *Офіційний вісник України* від 27.04.2012 2012 р., № 30, стор. 55

Варто зазначити, що Законами України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про державну підтримку суб'єктів господарювання», «Про Державний бюджет України на 2018 рік» та Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та підтримки середнього та малого підприємництва» від 7 лютого 2018 р. № 57 прямо не передбачено напрямку розвитку експорту, в тому числі високотехнологічної продукції.

У той же час Планом реалізації Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 292-р¹ встановлено сприяння провадженню експортної діяльності. Серед індикаторів реалізації цієї мети закріплено статистичні дані та частка експорту, що здійснюється малими та середніми підприємствами (далі – МСП) та середня вартість експорту на одне МСП (доларів). Крім того передбачено надання інформаційно-освітніх послуг суб'єктам господарювання, у тому числі через участь МСП у програмі ЄС «Еразмус для молодих підприємців». До виконання плану залучено державну установу «Офіс просування експорту», що спрямована на допомогу Міністерству економічного розвитку і торгівлі України у розробці та реалізації політики сприяння експорту та зміцнення стратегічного співробітництва між приватними та державними організаціями, а також планується створення Експортно-кредитного агентства, метою якого є надання фінансової підтримки МСП, орієнтованим на експорт. Однак, в даному акті окремо не передбачена підтримка експорту високотехнологічної продукції.

Експортною стратегією України («дорожньою картою» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки від 27.12.2017 № 1017-р² встановлено, що сучасний український експорт в основному складається з проміжних товарів з відносно низькою технологічною складовою - частка високотехнологічного експорту у 2015 році становила лише 5,5 відсотка загального обсягу українського експорту.

Серед основних показників ефективності реалізації Стратегії закріплено експорт товарів та послуг. Зміст цього показника складає частка експор-

¹ План реалізації Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 292-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/deyaki-pitannya-realizaciyi-strategiyi-rozvitkumalogo-i-serednogo-pidpriyemnictva-v-ukrayini-na-period-do-2020-roku>.

² Експортна стратегія України («дорожня карта» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки: схвал. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1017-р. Офіційний вісник України від 06.02.2018 2018 р., № 11. стор. 15.

ту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середнього рівня в загальному обсязі експорту товарів, відсотків (групи «Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості», «Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них», «Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання», «Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби», «Прилади та апарати» згідно з УКТЗЕД).

Відповідно до плану реалізації Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки в рамках підтримки інноваційного розвитку опосередковано сприяння розвитку високотехнологічних галузей через прийняття та реалізацію спеціалізованих Стратегій та інформаційну допомогу суб'єктам підприємницької діяльності. Реалізацію Плану у даній сфері покладено на Міністерство економічного розвитку, Міністерство освіти та науки, Міністерство фінансів та Міністерство інформаційної політики України.

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки¹ розглядає високотехнологічну продукцію в рамках цифрових технологій. Так планом реалізації цієї Концепції передбачено розвиток експорту цифрових технологій у наступних напрямках:

1) підготовка пропозицій щодо розвитку цифрової індустрії, спрощення ведення зовнішньоекономічної діяльності, удосконалення податкової сфери, гармонізації з нормами європейського законодавства у сфері безготівкових платежів та розрахунків;

2) розроблення проекту акту Кабінету Міністрів України щодо просування цифрової індустрії на міжнародних ринках з урахуванням стимулювання експорту, здійснення промоційних та інформаційних заходів;

3) підготовка пропозицій щодо модернізації освіти для підтримки розвитку цифрової індустрії, зокрема посилення підготовки учнівської молоді з предметів природничо-математичного циклу і технічної творчості в усіх ланках освіти, збільшення кількості закладів освіти, в яких запроваджується STEM-навчання, утворення науково-дослідних STEM-центрів/лабораторій із залученням міжнародних організацій.

Реалізацію цих напрямків здійснюють, зокрема, Державна фіскальна служба, Міністерство економічного розвитку, Державне агентство з питань електронного урядування, Національний банк (за згодою) та Міністерство закордонних справ України.

¹ Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: схвал. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. Офіційний вісник України від 23.02.2018 2018 р., № 16, стор. 70.

Таким чином, в нормативно-правових, програмних актах, термін «продукція високотехнологічних галузей» не містить спеціального переліку критеріїв, а тільки перелік таких галузей, які відносяться до високотехнологічних.

Визначення спорідненої категорії дозволяє запропонувати застосування для законодавчого регулювання експорту, крім поняття високотехнологічної продукції, більш широке поняття «продукція передових виробничих технологій», до якої віднести продукцію базових галузей економіки та тих, що формують значну частину ВВП.

Підсумовуючи можливо відмітити наступні завдання для розбудови НІС.

Основний висновок полягає в необхідності адаптації структури НІС під напрями та завдання НІС. З урахуванням суб'єктної структури НІС та наявного механізму її діяльності можливо надати наступне визначення НІС. Національна інноваційна система — це, з одного боку, сукупність взаємопов'язаних організацій (структур), зайнятих виробництвом і комерційною реалізацією наукових знань та технологій у межах національних кордонів: малих і великих компаній, університетів, лабораторій, технопарків та інкубаторів; з іншого — комплекс інститутів правового, фінансового й соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси та спираються на національні звичаї, традиції, культурні та політичні особливості.

Для гармонійного та своєчасного розвитку НІС необхідно комплексно підійти до законодавчого врегулювання відносин в інноваційній системі та її підсистемах. Підґрунтям для цього може бути прийняття Інноваційного Кодексу, який існує у багатьох країнах-учасниць ЄС, проект якого було розроблено і презентовано Науково-дослідним інститутом правового забезпечення інноваційного розвитку у 2012 році. Головними завданнями, що генерувалися у проекті такого Кодексу стало регулювання основних та найбільш важливих відносин у Національній інноваційній системі та тим самим сприяння її гармонійному розвитку.

Деякі з головних завдань необхідно відмітити як орієнтири для формування системи засобів регулювання інноваційної діяльності:

Досягнення термінологічної відповідності основних термінів у сфері трансферу технологій в Україні до законодавства ЄС з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього.

Запровадження комплексної підтримки інноваційної діяльності, що включаючи фінансові, кредитні, податкові механізми, розвиток інфраструк-

тури, поглиблення кооперації наукових установ та підприємницького сектору держав ЄС зі здійснення інноваційних проєктів.

Створення ефективного загальнодержавного механізму адаптації законодавства, в тому числі щодо перевірки чинних нормативно-правових актів, проєктів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності основним підходам, закладеним у ЄС та згідно у Стратегії «Європа - 2020».

Скасування будь-яких обмежень прав наукових установ та вищих навчальних закладів на використання коштів, що отримуються ними від підприємств, грантів від міжнародних організацій, що призведе до зупинення діяльності установ бюджетної сфери з впровадження нововведень, відмови підприємств, іноземних організацій укладати контракти з бюджетними установами, неможливості участі наукових установ та вищих навчальних закладів у науковій програмі Європейського Союзу «Горизонт 2020».

Для приведення нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності у відповідність Стратегії інноваційного розвитку України з максимальним урахуванням положень, основних цілей та стандартів для країн ЄС, визначених у Стратегії «Європа-2020» необхідно:

1. Розробити єдину систему законодавчого визначення та затвердження пріоритетних напрямів науково-технічної та інноваційної діяльності України та їх реалізації, закріпити ці правові механізми в єдиному законі, розробити нову Державну програму прогнозування науково-технологічного розвитку України.

2. Розробити та законодавчо закріпити механізми стимулювання інвестицій у наукові дослідження і розробки, а також в сферу освіти, подібні до тих, які застосовуються в ЄС (вилучення з бази оподаткування підприємств і організацій коштів, витрачених на наукові дослідження і розробки або на підтримку навчальних закладів, прискорена амортизація наукових приладів та експериментального обладнання науково-дослідних установ та інноваційних підприємств тощо), стимулювання виробництва та експорту «продукція передових виробничих технологій», в тому числі високотехнологічної продукції.